

Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Organ Adları Üzerine Bir Deneme

Emin Oba*

(Taraz)

Özet

Organ adları, bir dilin temel söz varlığı içerisinde yer alan aslî sözcüklerdendir. Bu sözcükler o dilin oluşumundaki en temel unsurlar arasındadır. Bu çalışmada Kuzey-Batı (Kıpçak) grubu Türk lehçeleri içerisinde yer alan Kazakçada organ adları incelenmiştir. Kazakça, söz varlığı açısından oldukça zengin bir çağdaş Türk lehçesidir. Söz varlığının temelini Türkçe kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Çalışmamızda Eski Türkçeden itibaren Türkçenin diğer tarihî dönem ve eserlerinde görülen organ adları tespit edilmiş ve tespit edilen bu sözcüklerin Kazakçaya yansımaları verilmiştir. Sözcüklerin bugünkü Kazakçadaki görünüşleri, geçirdiği fonetik değişimler ve anlam değişimleri hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca bazı sözcüklere ilişkin etimolojik açıklamalara da çalışmada yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Tarihî Türk lehçeleri, Kazakça, söz varlığı, organ adları.

* Dr., International Taraz Innovative Institute, Taraz-Kazakistan, eminoba@hotmail.com; ORCID: 0000-0002-5299-8023.

Abstract: *An Essay on Organ Names from Historical Turkic Dialects to Kazakh*

Organ names are among the primary words within the basic vocabulary of a language. These words are among the most basic elements in the formation of that language. In this study, organ names in Kazakh, which is among the North-Western (Kipchak) group Turkic dialects, were examined. Kazakh is a modern Turkic dialect that is very rich in terms of vocabulary. The basis of the vocabulary is words of Turkic origin. In our study, the organ names seen in other historical periods and works of Turkic, starting from Old Turkic, were identified and the reflection of these words in Kazakh was given. Information is also given about the appearance of the words in today's Kazakh language, their phonetic changes and their meaning changes. In addition, etymological explanations of some words are also included in the study.

Key words: Historical Turkic dialects, Kazakh, vocabulary, organ names.

Giriş

Tarihî Türk lehçeleri, bugünkü çağdaş lehçelerin temelini oluşturmaktadır. Bu döneme ait sözcükler bugünkü çağdaş lehçelerin tamamında görülmektedir ve bu sözcükler genellikle eski şeklini korumuştur. Bu sözcükler, Türk dilinin temel sözcüklerini oluşturmaktadır. Türk dilinin temel sözcüklerini; sayı adları, hayvan adları, akrabalık adları, yiyecek-içecek adları vb. adlar oluşturmaktadır. Bu temel sözcüklerin içerisine organ adları da eklenmektedir. Organ adları, Türk dilinin ilk kaynaklarından itibaren kullanılan-takip edilen sözcükler arasındadır. Aksan, temel sözcükleri şu şekilde ifade eder; “her dilde kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşayan bu öğeler, insan yaşamındaki birinci derecede önemli kavramları yansıtan sözcükler” olarak kabul eder (Aksan, 1996: 26). Bu ifade de Aksan, organ adlarını da temel sözcükler arasına dâhil etmektedir. Organ adları, temel sözcükler içerisinde

en kabul gören sözcüklerdendir. Çünkü organ adları, diğer sözcüklere göre akılda daha kalıcıdır ve dildeki anlam değişimlerine karşı en fazla direnç gösteren sözcükler arasındadır (Görmüş, 2021: 287).

Çağdaş Türk dilleri içerisinde yer alan Kazakça, söz varlığı açısından oldukça zengin bir çağdaş lehçedir. Söz varlığını genellikle Türkçe kökenli sözcükler oluşturmaktadır. Bu çalışmamızda Kazakçanın söz varlığındaki organ adları değerlendirilmiştir. Organ adları değerlendirilirken Türk dilinin tarihî seyrindeki şekilleri ve son olarak Kazakçaya yansımaları verilmiştir. Organ adları, Kazakçanın söz varlığında genellikle eski şeklini korumuş bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazı sözcükler Kazakçanın fonetik yapısına göre şekillenmiştir. Çalışmada görüleceği üzere bazı sözcükler de başka dillerden alıntılanmıştır. Bu sözcüklerin kökenine dair bilgiler de verilmeye çalışılmıştır.

Tarihî Türk Lehçelerinden Kazakçaya Organ Adları

Bu bölümde Tarihî Türk lehçelerinden Kazakçaya geçen organ adları alfabetik olarak verilmiştir. Verilen her sözcüğün geçtiği dönem ve eser hakkında da bilgi verilmiştir. Bazı sözcüklerin köken açıklamaları yapılmıştır.

ag “iki bacak arasındaki boşluk, apışlık” (ED: 75; ESTY I, 67; DTS: 16; Tietze I, 2002: 109) → *av* “iki bacak arasındaki boşluk yeri, apışlık, ağ” (Koç, 2003: 55; Iskakov II, 2012: 138).

Sözcük, Eski Uygurcada *ag* “iki bacak arasındaki boşluk, ağ” (Wilkens, 2021: 16; Caferoğlu, 1968: 6), DLT’de *ag* “iki bacak arasındaki boşluk” (Kaçalın, 2019: 61; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 542), Kıpçakça eserlerden Kİ’de *ag* “iki bacak arasındaki pantolonun genişliği” (Caferoğlu, 1931: 1) şeklindedir.

agız “ağız” (ED: 98; ESTY I: 81; DTS: 21; Eren, 1999: 4) → *avız* “ağız; *avızı akka tiydi* = süt-ayran içip doydı” (Koç, 2003: 56; Iskakov II, 2011: 183).

Agız sözcüğü ile ilgili genel görüş, ikili organların sonuna gelen -z ekiyle türemiş bir kelime olmasıdır (omuz, boynuz, diz gibi) (Eren, 1999: 4). Sözcük, Eski Uygurca metinlerinden Irk Bitig’te *agız* “ağız” (Tekin, 2013: 49), TT III *agız* “ağız” (ED, 98: Wilkens, 2021: 19; Caferoğlu, 1968: 7), KB ve DLT *agız* “ağız; insan ve hayvanın ağzı” (Arat, 1979: 10; Kaçalın, 2019: 62; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 543) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *agız* “ağız” (Ata, 1997: 10; Ata, 1998: 8), Kıpçakça eserlerden Kİ ve İM’de *agız* “ağız” (Caferoğlu, 1931: 2; Toparlı, 1992: 498), TZ’de *avuz* “ağız” (Atalay, 1945: 144), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *agız* “ağız” (Eraslan, 1999: 393; Karasoy, 1998: 341) şeklindedir.

adağ “ayak” (ED: 45; ESTY I: 103; DTS: 14; UW: 45; Eren, 1999: 26) → *ayak* “ayak; sandalye ve benzeri şeylerin ayağı; *ayağı jetti* = gelip yetişti” (Koç, 2003: 58; Iskakov II, 2011: 312).

Sözcük, Eski Uygurcada *adağ* “ayak (insan, hayvan ve eşya), bacak, toynak” (Wilkens, 2021: 6; Caferoğlu, 1968: 3), KB’de *adağ* “ayak” (Arat, 1979: 4), DLT’de *adağ, ayak* “ayak” (Kaçalın, 2019: 58; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 540) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *adağ, ayak* “ayak” (Ata, 1997: 60; Ata, 1998: 35), Kıpçakça eserlerden Kİ’de *adağ, ayak* “ayak” (Caferoğlu, 1931: 1), TZ’de *ayak* “ayak” (Atalay, 1945: 145), Çağatayca eserlerden MK ve ŞHD’de *ayak* “ayak” (Ölmez, 1993: 396; Karasoy, 1998: 357) şeklindedir.

aşuk “aşık kemiği, topuk kemiği” (ED: 259; DTS: 64; ESTY I: 216; Tietze I, 2002: 216) → *asığ* “aşık kemiği, aşık topuğu; *asığ oyunu* = aşık kemiğiyle oynanan, Kazak halkının milli oyunu” (Koç, 2003: 53; Iskakov II, 2012: 56).

Sözcük, DLT’de *aşuk* “aşık, topuk kemiği” (Kaçalın, 2019: 83; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 561), Harezmi dönemi eserlerinden KE’de *aşuk* “aşık, aşık kemiği” (Ata, 1997: 40), Kıpçakça eserlerden KI’de *aşuk* “aşık, ayak topuğundaki kemik” (Caferoğlu, 1931: 7), TZ’de *aşık* “aşık kemiği” (Atalay, 1945: 143), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *aşuk* “aşık, topuk kemiği” (Pavet de Courteille, 1870: 23; Şeyh Süleymân Efendi, 1298: 14) şeklindedir.

atana “ana rahminde çocuğun içinde gelişip yetiştiği ve doğumdan hemen sonra düşen parça; (doğumlarda) son, eş” (Atalay, 1945: 103) → *etene* “etle tırnak gibi olan; çok yakın, eş” (Koç, 2003: 146).

Sözcük, yalnızca bazı Kıpçakça eserlerde görülmektedir; İH’de *etan* “Etan - oğlan yatağı, çocuğun hâsıl olup yetiştiği kap, meşime” (İzbudak, 1936: 19), TZ’de *atana*, *eten* “kadın doğurmasında son” (Atalay, 1945: 103). Ayrıca sözcük, Derleme Sözlüğü’nde de görülmektedir; *eten*, *etene*, *etine* “insan veya hayvanın eşi, sonu” (DS V, 1797).

aya “aya, avuç içi” (ED: 267; ESTY I: 100; DTS: 25; VEWT: 10; Tietze I, 2002: 232) → *aya* “avuç içi, aya; *aya tolım* = bir avuç” (Koç, 2003: 58; Iskakov II, 2011: 305). Kazakçada, günlük hayatta *aya* sözcüğünün yerine, Moğolcadan alıntılanmış *alağan* (< *alğan* Lessing, 1960: 26) sözcüğü kullanılmaktadır. *Aya* sözcüğü daha çok diyalektlerde ve sözlüklerde görülmektedir.

Sözcük, Eski Uygurcada *aya* “aya, avuç içi, avuç” (Wilkens, 2021: 85; Caferoğlu, 1968: 26), KB ve DLT’de *aya* “avuç içi, aya” (Arat, 1979: 45; Kaçalın, 2019: 87; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 566) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *aya* “avuç içi” (Ata, 1997: 60; Ata, 1998: 35), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ’de *aya* “avuç içi” (Toparlı, 2000: 90; Atalay, 1945: 145), Çağatayca eserlerden MK’de *aya* “yassı, düz el” (Ölmez, 1993: 396) şeklindedir.

azıĝ “azı dişleri” (ED: 283; DTS: 72; ESTY I: 96; Eren, 1999: 30; Tietze I, 2002: 171) → Kzk. *azuv* “azı dişi; *azuv tisi balĝaday* = azı dişleri balta gibi (saĝlam); güçlü, kuvvetli, gayretli” (Koç, 2003: 28; Iskakov I, 2011: 125).

Sözcük, Eski Uygurca metinlerinden Irk Bitig’de *azıĝ* “azı, azı dişi (Tekin, 2013: 50), U I’de *azıĝ* “azı dişi; köpek dişi” (ED: 283, Wilkens, 2021: 92; Caferoĝlu, 1968: 28), DLT’de *azıĝ* “hayvanın köpek dişi” (Kaçalın, 2019: 89; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 567), ME’de *azıĝ* “azı” (Yüce, 1993: 96), Kıpçakça eserlerden TA’de *azuĝ* “azı dişi” (Toparlı, 2000: 91), İM’de *azıĝ tiş* “azı dişi” (Toparlı, 1992: 505), TZ’de *azi* “azı dişi” (Atalay, 1945: 146) şeklindedir.

baĝayak (< *baĝay* + *ak*) “hayvanların ayak tırnakları” (ED: 322; ESTY II: 43; DTS: 82; VEWT: 58) → Kzk. *baĝay* “ayak parmak kemiĝi; ayak tırnakları; insanların ve hayvanların ayak parmak kemikleri; *baĝay süyegi* = ayak parmak kemiĝi” (Koç, 2003: 74; Iskakov II, 2011: 622).

Sözcük, DLT’de *baĝayak*, *baĝanak*, *baĝayuk* “çatal tırnaklı hayvanların iki tırnak arası ve iki tırnaktan her biri; at toynaĝının üstünde ve içinde bulunan et parçası; at toynaĝının setleri” şeklindedir (Kaçalın, 2019: 93; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 571).

baltur “bacaĝın dizden ayak bileĝine kadar olan bölümü, baldır” (ED: 334; ESTY II: 54; DTS: 81; VEWT: 81; Eren, 1999: 35) → Kzk. *baltur* “baldır” (Iskakov II, 2011: 692).

Sözcük, Eski Uygurcada *baltur* “baldır” (Wilkens, 2021: 141), ML’de *baltur* “baldır eti” (Battal, 1934: 16), Kıpçakça eserlerden TA, Kİ ve TZ’de *baltur* “baldır” (Toparlı, 2000: 92; Caferoĝlu, 1931: 14; Atalay, 1945: 148), Çaĝatayca sözlüklerden DTO’de *baldır* “baldır eti” (Pavet de Courteille, 1870: 154) şeklindedir.

barmaq “parmak” (ESTY II: 66; WEVT: 63; Eren, 1999: 325; Tietze, 2002: 283) → Kzk. *barmaq* “parmak; *bas barmaq* = başparmak” (Koç, 2003: 79; Iskakov II, 2011: 732).

Barmaq sözcüğü, Eski Türkçede görülmemekle birlikte bu dönem eserlerinde, bu sözcüğe karşılık *ernek* sözcüğü kullanılmaktadır. Eren’in aktardığına göre; *barmaq* ~ *bermek* sözcüğünü Poppe, Moğolca *eregei* “pouce // parmak, başparmak” (< *heregei* < **peregei*) şekliyle ilişkilendirmektedir (Eren, 1999: 325). Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *barmaq* “parmak” (Ata, 1997: 79; Ata, 1998: 49), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TA’de *barmaq* “parmak” (Caferoğlu, 1931: 15; Toparlı, 2000: 92), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *barmaq* “parmak” (Eraslan, 1999: 407; Karasoy, 1998: 367) şeklindedir.

baş “baş, kafa” (ED: 375; ESTY II: 85; DTS: 86; VEWT: 64; Eren, 1999: 41) → Kzk. *bas* “baş, kafa; *aķ bas* = saç ağaran, yaşlanan” (Koç, 2003: 79; Iskakov III, 2011: 10).

Sözcük, Eski Uygurcada *baş* “baş, kafa” (Wilkens, 2021: 147; Caferoğlu, 1968: 35), KB ve DLT’de *baş* “baş (insan, hayvan, bitki vb.)” (Arat, 1979: 62; Kaçalın, 2019: 100; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 576) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *baş* “baş, kafa” (Ata, 1997: 80; Ata, 1998: 50), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TA’de *baş* “baş, kafa” (Caferoğlu, 1931: 15; Toparlı, 2000: 92), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *baş* “baş” (Eraslan, 1998: 407; Karasoy, 1998: 367) şeklinde görülmektedir.

bağır “bağır, karaciğer” (ED: 317; ESTY II: 17; DTS: 78; TMEN II: 707; Tietze I, 2002: 261; Eren, 1999: 72) → Kzk. *bavır* “karaciğer; *bavır bastı* = kendisine yakın gördü” (Koç, 2003: 82; Iskakov III, 2012: 132).

Sözcük, Eski Uygurcada *bağır* “bağır, karaciğer, göğüs” (Wilkens, 2021: 137; Caferoğlu, 1968: 31), KB ve DLT’de *bağır* “bağır, ciğer, karaciğer” (Arat, 1999: 53; Kaçalın, 2019: 91)

şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *bağır* “bağır, göğüs, ciğer” (Ata, 1997: 68; Ata, 1998: 41), Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *bağır* “ciğer, karaciğer” (Toparlı, 2003: 73; Toparlı, 2000: 91), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *bağır* “bağır, ciğer” (Eraslan, 1998: 405; Karasoy, 1998: 362) şeklindedir.

bêz “etle deri arasında bulunan bez” (ED: 388; DTS: 97; Tietze I, 2002: 329) → Kzk. *bez* “bez, bazı maddeleri ayırarak salgı meydana getiren organ” (Koç, 2003: 84).

Sözcük, DLT’de *bêz* “etle deri arasında bulunan bez (Ar. *gudda*)” (Kaçalın, 2019: 109), *biz* “deri ile et arasında bulunan beze” (Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 591), Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *bez* “boyunda ve koltukaltında bulunan ve kımlıdayan taneler” (Battal, 1934: 18), Kıpçakça eserlerden TZ’de *bêz* “bez (vücutta), gudde” (Atalay, 1945: 151) şeklindedir.

bêl “bel” (ED: 330; ESTY II: 135; DTS: 93; VEWT: 69; Tietze, I, 2002: 307) → Kzk. *bel* “bedenin kemer bağlanan yeri, bel” (Koç, 2003: 86; Iskakov III, 2011: 231).

Sözcük, Eski Uygurcada *bêl* “bel, kalça, yan, karın” (Wilkens, 2021: 161; Caferoğlu, 1968: 42), KB’de *bil* “bel” (Arat, 1999: 77), DLT’de *bêl* “bel” (Kaçalın, 2019: 108) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE ve NF’de *bêl* “bel” (Ata, 1997: 85; Ata, 1998: 53), Kıpçakça eserlerden CC ve Kİ’de *bel* “bel” (Grønbech, 1942: 55; Caferoğlu, 1931: 16), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *bil* “bel” (Eraslan, 1999: 412; Karasoy, 1998: 374) şeklindedir.

bêt “yüz, çehre” (ED: 296; Tietze I, 2002: 325) → Kzk. *bet* “yüz” (Koç, 2003: 88; Iskakov III, 2011: 298).

Sözcük, Eski Uygurcada *bet* “yüz” (Wilkens, 2021: 166), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *bet* “çehre, beniz, yüz” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 73) şeklindedir.

bēñi “beyin” (ED: 348; ESTY II: 106; Eren, 1999: 49) → Kzk. *miy* “beyin; şuur, bilinç” (Koç, 2003: 379).

Sözcük, Eski Uygurcada *meyi, miyi* “beyin” (Wilkens, 2021: 474), KB’de *meşe* “beyin, akıl” (Arat, 1979: 313), DLT’de *miñi* “beyin” (Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 764) şeklindedir. Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *beyni* “beyin” (Battal, 1934: 18), Kıpçakça eserlerden CC’de *meñ* “beyin” (Grønbech, 1942: 164), TA’de *beyin* “beyin” (Toparlı, 2000: 94), TZ’de *beyni, miyini* “beyin” (Atalay, 1945: 151) şeklindedir.

bıķın “böğür; omurga, bel” (ED: 316; ESTY II: 304; DTS: 105; Eren, 1999: 51) → Kzk. *mıķın* “böğür; bel, kalça” (Koç, 2003: 391; Iskakov XI, 2011: 406).

Sözcükle ilgili olarak Eren, Moğolca *mıķan* “et” sözcüğüyle karşılaştırıldığını belirtmekle birlikte, *bıķın* sözcüğünün *-n* ekiyle türetilmiş bir sözcük olduğunu da eklemiştir (Eren, 1999: 51). Sözcük, Eski Uygurcada *bıķın* “kalça, böğür” (Wilkens, 2021: 167), DLT’de *bıķın* “böğür” (Kaçalın, 2019: 110; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 585) şeklindedir. Sözcük, Kıpçakça eserlerden İM’de *bıķın* “böğür” (Toparlı, 1992: 509), TZ’de *bıgın, bıķın* “uca kemiği” (Atalay, 1945: 151), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *bıķın* “böğür” (Pavet de Courteille, 1870: 187) şeklindedir.

bilek “bilek, kol” (ED: 338; DTS: 99; Tietze I, 2002: 343) → *bilek* “dirsek ile el arasında kalan kısım, bilek” (Koç, 2003: 103; Iskakov IV, 2011: 120).

Sözcük, Eski Uygurcada *bilek* “bilek, eklem” (Wilkens, 2021: 170; Caferoğlu, 1968: 42), KB ve DLT’de *bilek* “bilek” (Arat, 1979: 82; Kaçalın, 2019: 111) şeklindedir. Harezmi dönemi

eserlerinden KE’de *bilek* “bilek” (Ata, 1997: 103), Kıpçak eserlerinden TA ve Kİ’de *bilek* “bilek, kol” (Toparlı, 2000: 94; Caferoğlu, 1931: 18), Çağatayca eserlerden MK ve ŞHD’de *bilek* “bilek” (Ölmez, 1993: 408; Karasoy, 1998: 377) şeklindedir.

boğak “kursak, damak” (ED: 313; DTS: 112; TMEN II: 801) → Kzk. *boğak*, *buğak* “gerdan, çene altı, gıdık” (Koç, 2003: 96; Iskakov III, 2011: 624; Kaliyev, 2005: 146).

Sözcük, DLT’de *boğak* “kuş kursağı” (Kaçalın, 2019: 117; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 593) şeklinde görülmekle birlikte Kıpçakça eserlerden KK’de *boğak* “damağın altı” (Toparlı, 1999: 105) şeklindedir. Ayrıca yine Kıpçakça eserlerden BM’de *boğacı* (< *boğak*) “kursak” (Zajaczkowski, 1958: 13) şeklinde geçen sözcük, Kazakçada da *boğacı* “çene altı, gerdan” şeklinde görülmektedir (Kaliyev, 2005: 146).

boğ “boy” (ED: 296; ESTY II: 176; DTS: 108; VEWT: 77; Tietze I, 2002: 374) → Kzk. *boy* “beden, vücut; bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık, boy” (Koç, 2003: 90; Iskakov III, 2012: 414).

Sözcük, Eski Uygurcada *bod* “vücut, beden, boy, gövde, vücut yüksekliği” (Wilkens, 2021: 183; Caferoğlu, 1968: 45), KB ve DLT’de *boğ* “boy, kamet, insan boyu” (Arat, 1979: 95; Kaçalın, 2019: 115; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 591) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden NF’de *boğ*, *boy* “boy” (Ata, 1998: 73), Kıpçakça eserlerden İM ve TA’de *boy* “boy” (Toparlı, 1992: 511; Toparlı, 2000: 96), Çağatayca eserlerden SD ve ŞHD’de *boy* “boy” (Eraslan, 1999: 419; Karasoy, 1998: 385) şeklindedir.

bökseg “gövdenin üst kısmı, göğüs” (ED: 329; ESTY II: 213; DTS: 117) → Kzk. *böksek* “kadınların gövdelerinin üst kısmı” (Kaliyev, 2005: 154), *bökse* “uyluk, kalça” (Koç, 2003: 94).

Sözcük, Moğolca *bökse*, *bögse* “göğüs; arka taraf, kaba et, but, kalça” sözcüğünden alıntılanmıştır (Haenisch, 1939: 17; Lessing, 1960: 126). Türkçenin tarihî lehçelerinden, Eski Uygurcada *böksek* “göğüs” (Wilkens, 2021: 191), *böksik* “karın” (Caferoğlu, 1968: 49), DLT’de *bökseg* “göğüs” (Kaçalın, 2019: 123; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 597), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *bökse* “vücudun belden yukarı kısmı” (Pavet de Courteille, 1870: 173) şeklindedir.

boğuz “boğaz; iki dağ arasındaki geçit” (ED: 322; DTS: 109; ESTY II: 167; Tietze I, 2002: 365; Eren, 1999: 56) → Kzk. *buvaz* “boğaz; iki şeyin arası; *buvaz ara* = iki adamlık mesafe” (Kaliyev, 2005: 156). Kazakçada *buvaz* sözcüğü genel olarak ‘hamile, gebe’ anlamında kullanılmaktadır. Boğaz anlamı ise daha çok ağızlarda karşımıza çıkmaktadır.

Sözcük, ikili organ adlarının sonuna eklenen -z ekiyle türemiştir (Eren, 1999: 56). Eski Uygurcada *boğuz* “boğaz, gırtlak” (Wilkens, 2021: 186; Caferoğlu, 1968: 46), KB ve DLT’de *boğuz* “boğaz” (Arat, 1979: 96; Kaçalın, 2019: 116), şeklindedir. Harezm dönemi eserlerinden NF’de *boğuz*, *boğaz* “boğaz” (Ata, 1998: 73), KE’de *boğuz* “boğaz” (Ata, 1997: 121), Kıpçakça eserlerden TA’de *boğaz* “boğaz” (Toparlı, 2000: 95), TZ’de *boğaz*, *bovaz* “boğaz” (Atalay, 1945: 154), Çağatayca eserlerden MK’de *boğuz* “boğaz” (Ölmez, 1993: 411), SD’de *boğaz* “boğaz” (Eraslan, 1999: 416) şeklindedir.

bögür “insan ve hayvanlarda kaburga ve kalça arasındaki bölüm, böğür, böbrek” (ED: 328; DTS: 116; ESTY II: 207; Eren, 1999: 61; Tietze I, 2002: 380) → Kzk. *büyir* “vücutta böbreklerin bulunduğu sağ ve sol yanlar, böğür” (Koç, 2003: 100; Iskakov IV, 2012: 34).

Sözcük, Eski Uygurcada *bögür* “böbrek, kalça” (Wilkens, 2021: 191), DLT’de *bögür* “böbrek” (Kaçalın, 2019: 122; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 597), Kıpçakça eserlerden BV’de

bögür “böbrek; böğür, göğüs” (Ağar, 1986: 157), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *bögür* “yan, kenar” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 84) şeklinde görülmektedir. Ayrıca, sözcük Eski Türkçeden Moğolcaya da alıntılanmıştır. Moğolca *bögere* “böbrek” şeklindedir (Eren, 1999: 61; Lessing, 1960: 124).

bögrek “böbrek” (ED: 328; ESTY II: 205; Eren, 1999: 60; Tietze I, 2002: 379) → Kzk. *büyreke* “böbrek” (100; Iskakov IV, 2012: 32).

Bögrek şekli, Eski Türkçe *bögür* + (*e*)*k* küçültme ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Eren, 1999: 61). Sözcük daha çok Kıpçakça eserlerde görülmektedir. Kıpçakça eserlerden BV, TA ve TZ’de *bögrek* “böbrek” (Ağar, 1986: 157; Toparlı, 2000: 96; Atalay, 1945: 156), DM’de *bügrük* “böbrek” (Toparlı, 2003: 79), Kİ’de *bükrek* “böbrek” (Caferoğlu, 1931: 24) şeklindedir. Ayrıca, Çağatayca sözlüklerden DTO’de *bükrek* “böbrek” (Pavet de Courteille, 1870: 173) şeklindedir.

boğun “boğum, eklem, mafsalsal” (ED: 316; ESTY II: 170; DTS: 109; Tietze I, 2002: 366) → Kzk. *buvın* “parmakların eklem yerleri, boğum, eklem” (Koç, 2003: 96; Iskakov III, 2012: 615).

Sözcük, Eski Uygurcada *boğun* “eklem” (Wilkens, 2021: 186), DLT’de *boğum* “parmağın boğumu, kamışın ve kindıra otunun boğumuna da denir”, *boğın* “boğum, kamış boğumu, parmak boğumu” (Kaçalın, 2019: 115) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden NF’de *boğun* “boğum, eklem yeri” (Ata, 1998: 74), Kıpçakça eserlerden BV ve TA’de *boğun* “boğum, mafsalsal, ek yeri” (Ağar, 1987: 149; Toparlı, 2000: 95), TZ’de *boğun*, *bovun* “(vücutta) mafsalsal, ek yeri” (Atalay, 1945: 154), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *boğun* “boğum, eklem” (Pavet de Courteille, 1870: 172) şeklindedir.

boyun “boyun” (ED: 386; ESTY II: 180; DTS: 110; Eren, 1999: 59) → Kzk. *moyın* “boyun” (Koç, 2003: 382). Diyalektlerde

boyun sözcüğünün yanında geçen *moyun* biçimi benzeşme yoluyla oluşmuştur (Eren, 1999: 59).

Sözcük, *boy* kökünden gelmiştir. Buna eklenen *-n* eki *burun*, *taban*, *erin*, *bıkın*, *karın* gibi organ adlarına eklenen bir ektir (Eren, 1999: 59). Eski Uygurcada *boyun* “boyun, ense” (Wilkens, 2021: 190), KB ve DLT’de *boyın*, *boyun* “boyun” (Arat, 1979: 104; Kaçalın, 2019: 121; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 596) şeklindedir. Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *boyun* “boyun” (Battal, 1934: 21), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ’de *boyun* “boyun” (Toparlı, 2000: 96; Atalay, 1945: 155), Çağatayca eserlerden MK’de *boyun* “boyun” (Ölmez, 1993: 413) şeklindedir. Yine bu sözcükten türemiş bir biçim olan *boyunduruk* “boyunduruk” (ED: 387) sözcüğü, Kazakçada *moyındırık*, *moyındırık* şeklinde görülür (Koç, 2003: 382).

burun “burun” (ED: 366; ESTY II: 269; DTS: 126; Eren, 1999: 64) → Kzk. *murın* “burun” (Koç, 2003: 388). Diyalекtlerde *burun* benzeşme yoluyla *murun*’a dönüşmüştür. Türkçe *boyun* > *moyun* gibi (Eren, 1999: 64).

Sözcük, diyalекtlerde *bura-*, **bur-* “koklamak, koku vermek” köküne, organ adlarında sık kullanılan *-(u)n* ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Eren, 1999: 64). Eski Uygurcada *burun* “burun” (Wilkens, 2021: 203), KB ve DLT’de *burun* “burun” (Arat, 1979: 117; Kaçalın, 2019: 130; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 603) şeklindedir. Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *burun* “burun” (Battal, 1934: 22), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *burun* “burun” (Caferoğlu, 1931: 23; Atalay, 1945: 158), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *burun* “burun” (Pavet de Courteille, 1870: 168) şeklindedir.

but “bacağın üst kısmı, but” (ED: 297; ESTY II: 280; DTS: 129; VEWT: 90; Eren, 1999: 65; Tietze I, 2002: 388) → Kzk. *but* “but” (Koç, 2003: 100; Iskakov IV, 2012: 12).

Sözcük, Eski Uygurcada *but* “bacak, but” (Wilkens, 2021: 206; Caferoğlu, 1968: 55), KB ve DLT’de *but* “but, bacak” (Arat, 1979: 118; Kaçalın, 2019: 131; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 604) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE’de *but* “but, bacak” (Ata, 1997: 146), Kıpçakça eserlerden BV, DM ve TA’de *but* “but, uyluk” (Ağar, 1986: 159; Toparlı, 2003: 79; Toparlı, 2000: 97), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *but* “but” (Pavet de Courteille, 1870: 160) şeklindedir.

çeke “boynun iki yanında yer alan damarlar” (VEWT: 103) → Kzk. *şeke* “alın, göz ve yanak arasında, elmacık kemiğinin üstünde bulunan çukurumsu bölge, şakak; sinir damarı” (Koç, 2003: 636; Buralkıulı, 2008: 634).

Sözcük, Kıpçakça eserlerden TZ’de *çege* “boynun iki yanında bulunan damarlar” (Atalay, 1945: 161), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *çeke* “şakak” (Pavet de Courteille, 1870: 286) şeklindedir.

çığanak “dirsek” (VEWT: 96) → Kzk. *şığanak* “dirsek, koltuk; çıkıntı, körfez; *şığanakta*- “dirseklemek” (Smagulov, 2013: 283; Iskakov XV, 2011: 503). Kazakçada günlük hayatta daha çok *şıntak* “dirsek” sözcüğü kullanılmaktadır. *Şıntak* (< *şıgan* “bir şeyin en ucu, ön kısmı” + *tak*) sözcüğü de *çığanak* sözcüğüyle ilişkilendirilebilir. Sözcükle ilgili Räsänen benzer şekillerin başka lehçelerde de görüldüğünden bahsetmektedir (1969: 96).

Sözcük, Kıpçakça eserlerden CC’de *çığanak*, TZ’de *çağanak* “dirsek” (Grønbech, 1942: 78; Atalay, 1945: 161), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *çağanak*, *çağanak* “dirsek” (Pavet de Courteille, 1870: 278) şeklindedir.

emçek “göğüs” (ED: 156; ESTY I: 272; VEWT: 41; Tietze I, 2012: 715) → Kzk. *emşek* “göğüs” (Koç, 2003: 139; Iskakov V, 2012: 272).

Türeme bir sözcük olarak kabul edilen *emçek* Kaçalın tarafından **em-ig+çek* şeklinde çözümlenmektedir. *Emçek* sözüyle Orta Türkçe eserlerde sıklıkla karşılaşmaktadır. Sözcük, Eski Türkçede *emig* “meme” şeklindedir (Kaçalın, 2011: 232; Ölmez, 1996: 276; Caluson, 1972: 156; Tietze I, 2012: 715). Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden KE ve ML’de *emçek* “göğüs, meme” (Ata, 1997: 188; Battal, 1934: 29), Kıpçakça eserlerden BV, TA ve TZ’de *emçek* “göğüs, meme” (Ağar, 1986: 173; Toparlı, 2000: 104; Atalay, 1945: 168), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *emcek* “meme” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 21) şeklindedir.

en, enek “erkeklik bezi; iğdiş etme” (ED: 166; Tietze I, 2002: 723; Eren, 1999: 134) → Kzk. *en, enek* (< *én+e-k*) “insanların ve hayvanların atalık bezi”, *ene-* “burmak, iğdiş etmek” (Iskakov V, 2012: 293).

Sözcük Kıpçakça eserlerin bazılarında görülmektedir; BV’de *inek* “husye, haya” (Ağar, 1986: 195), KI’de *én* “burma, iğdiş”, *enek* “erkeklik bezi, yumurtalık” (Caferoğlu, 1931: 11).

emgek “çocukların tepesinde bulunan yumuşak yer, imik” (ED: 159) → Kzk. *enbek* “kafatası kemikleşmeden önce kemiklerin birleşme yerlerinde bulunan kıkırdak bölümü, bingıldak” (Koç, 2003: 140).

Sözcük DLT’de *ümgük* “bingıldak, imik, çocukların başındaki yumuşak yer” (Kaçalın, 2019: 535; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 932) şeklinde görülmektedir. Clauson, *emgek* “bingıldak” sözcüğünü madde başı alarak, DLT’de görülen *ümgük* (?) şeklinin hata olabileceğini doğru şeklin *emgek* olması gerektiğini belirtmiştir ve bu duruma delil olarak da çağdaş lehçelerdeki şekilleri örnek göstermiştir; Kırgızca *emgek*, Hakasça *e:mek* gibi (1972: 159).

eñse “boynun arka kısmı, ense” (VEWT: 45; Eren, 1999: 136; Tietze, I, 2002: 727) → Kzk. *eñse* “boynun arkası, ense” (Koç, 2003: 141; Iskakov V, 2012: 311).

Sözcükle ilgili olarak Eren, Kıpçakça eserlerde görüldüğünden bahsetmekle birlikte çeşitli etimolojik denemeler hakkında da bilgi vermiştir. Eren, Sevortyan’dan aktardığı bilgiye göre sözcüğün kökenini *eñ-* “eğmek” biçimiyle ilişkilendirmekle birlikte *eğın* (< *eñın*) “omuz” sözcüğünün de bu kökten geldiğini belirtmiştir (1999: 136). Sözcük, NF ve KE’de *eñse* “ense, boynun arka kısmı” (Ata, 1998: 124; Ata, 1997: 191), Kıpçakça eserlerden CC, DM, TA ve TZ’de *eñse* “ense, başın arkası” (Grønbech, 1942: 89; Toparlı, 2003: 83; Toparlı, 2000: 105; Atalay, 1945: 169) şeklindedir.

érin “dudak” (ED: 232; ESTY I: 292; DTS: 178) → Kzk. *erin* “dudak” (Koç, 2003: 144; Iskakov V, 2012: 380).

Sözcük, Eski Uygurcada *erin* “dudak” (Wilkens, 2021: 260; Caferoğlu, 1968: 74), DLT’de *érin*, *irin* “dudak” (Kaçalın, 2019: 185; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 667) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden KE’de *irin* “dudak” (Ata, 2007: 271), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TA’de *erin* “dudak” (Caferoğlu, 1931: 12; Toparlı, 2000: 105), Çağatayca eserlerden MK ve ŞHD’de *irin* “dudak” (Ölmez, 1993: 462; Karasoy, 1998: 482) şeklindedir.

et “insanlarda ve hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka” (ED: 33; ESTY I: 311; DTS: 186; Eren, 1999: 140; VEWT: 53) → Kzk. *et* “insanlarda ve hayvanlarda deri ile kemik arasındaki kas ve yağdan oluşan tabaka, et” (Koç, 2003: 146; Iskakov V, 2011: 445).

Sözcükle ilgili olarak Eren; Borovkov’dan aktardığına göre sözcük, Soğutçadan Türkçeye alıntılanmıştır (1999: 140). Eski Uygurcada *et* “et” (Wilkens, 2021: 126; Caferoğlu, 1968: 77), KB ve DLT’de *et* “et” (Ata, 1979: 162; Kaçalın, 2019: 177)

şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *et* “canlıların derisi ile kemiği arasındaki malum madde, et” (Battal, 1934: 31), Kıpçakça eserlerden DM ve TZ’de *et* “et” (Toparlı, 2003: 83; Toparlı, 2000: 106), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *it* “et” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 46) şeklindedir.

ehek “çene” (ED: 183; ESTY I: 284; DTS: 174; Eren, 1999: 135; Tietze I, 2002: 723) → Kzk. *iyek* “çene” (Koç, 2003: 206).

Sözcükle ilgili olarak Eren; Eski Türk diyalektlerde görülen *ej* “yanak” sözcüğüne *-(e)k* küçültme ekinin eklenmesiyle oluştuğundan bahsetmektedir (1999: 135). Eski Uygurcada *ehek* “çene” (Wilkens, 2021: 109), DLT’de *ehek* “ağzın iki yanında, çeneden azı dişlerine kadar olan bölge” (Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 640) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden Kİ’de *ehek* “çene”, TZ’de *ehek* “çene” (Caferoğlu, 1931: 11; Atalay, 1945: 169), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *ehek* “çene” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 22) şeklindedir.

egin “omuz, eğin, sırt” (ED: 109; ESTY I: 225; DTS: 166; Eren, 1999: 130; Tietze I, 2002: 695) → Kzk. *iyin* “omuz” (Koç, 2003: 212).

Sözcükle ilgili olarak, Türkçe *eg-* fiiline *-(i)n* ekinin eklenmesiyle oluşmuş bir türeme olduğu belirtilmiştir (Caluson, 1972: 109; Eren, 1999: 130). Ancak Doerfer, *egin* “omuz” sözcüğünü Moğolca *egem* sözcüğüyle ilişkilendirmiş, bu sözcüklerin ortak temel sözcükler olduğunu belirtmiştir (1980-1981: 12). Eski Uygurcada *egin*, *ejin* “omuz” (Wilkens, 2021: 101), DLT’de *egin* “omuz; kürek kemiği” (Kaçalın, 2019: 165; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 634) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *ikin* “omuz” (Battal, 1934: 33), Kıpçakça eserlerden Kİ’de *egin*, *eyin*, *iyin* “omuz, kürek kemiği, sırt, arka” (Caferoğlu, 1931: 41), Çağatayca eserlerden MK’de *ig(i)n* “sırt” (Ölmez, 1993: 457) şeklindedir.

ıyık “çiğın, omuz” (Toparlı, 2007: 103) → Kzk. *ıyık* “omuz” (Koç, 2003: 212).

Sözcük, yalnızca Kıpçakça eserlerden TZ’de *ıyık* “çiğın, omuz” şeklinde görülmektedir (Atalay, 1945: 175). Bununla birlikte sözcük Eski Türkçe metinlerde görülen *ıduķ* “kutsal yer, yüksek yer” sözcüğüyle ilişkilendirilir (ESTY I: 649; VEWT: 164). DLT’de ise *ıduķ tağ* “geçit vermeyerek uzanıp giden dağ” (Kaçalın, 2019: 192). Hatta sözcük Kazakçada omuz anlamının dışında ‘bir şeyin üst kısmı, tepesi’ anlamında da kullanılmaktadır (Koç, 2003: 212).

içek “bağırsak, iç organlar” (ESTY I: 392) → Kzk. *içek* “bağırsak” (Koç, 2003: 673).

Sözcük, Kıpçakça eserlerden CC’de *içek* “bağırsak” şeklindedir (Grønbech, 1942: 105).

ķanırık “damak” (DTS: 219; ESTY V: 256) → Kzk. *ķenirik* “boğaz, geniz, boğaz hırıltısı”, *ķenirdek* “boğaz, damak” (Aytbaulı, 2007: 340; Oraltay, 1984: 129; Shnitnikov, 1966: 126).

Sözcük yalnızca DLT’de *ķanırık* “damak” (Kaçalın, 2019: 219; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 683) şeklindedir.

ķapak “göz kapağı” (ED: 582; ESTY V: 161; DTS: 420) → Kzk. *ķabaķ* “göz kapağı” (Koç, 2003: 267).

Sözcük, Eski Uygurcada *ķapak* “göz kapağı” (Wilkens, 2021: 331), DLT’de *ķapak* “göz kapağı” (Kaçalın, 2019: 220; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 683) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *ķapak* “göz kapağı” (Battal, 1934: 37), Kıpçakça eserlerden İH ve İM’de *ķabaķ* “göz kapağı” (İzbudak, 1936: 26; Toparlı, 2000: 543), Kİ’de *ķapak* “göz kapağı” (Caferoğlu, 1931: 69), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *ķabaķ* “göz kapağı” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 212) şeklindedir.

karak “göz bebeği” (ED: 652; ESTY V: 295; DTS: 425) → Kzk. *karak* “gözün karası”, *karasıq* “göz bebeği” (Koç, 2003: 291, 294).

Sözcüğe benzer bir kullanım da Moğolcada görülmektedir; *xara-* “bakmak, seyretmek, gözetlemek”, *xaraya(n)* “görme, görüş, menzil” (Lessing, 1960: 932). Moğolcada görülen bu sözcüklerden dolayı Ölmez, sözcüğün Moğolca alıntı olabileceği üzerinde durmuştur (1993: 468). Eski Uygurcada *karak* “göz, göz bebeği, göz yuvarlağı” (Wilkens, 2021: 331), KB ve DLT’de *karak* “göz, göz bebeği, *qara karak* = gözün karası” (Arat, 1979: 223; Kaçalın, 2019: 222) şeklindedir. Eski Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *karak* “gözün karası; göz bebeği” (Caferoğlu, 1931: 70; Atalay, 1945: 184), Çağatayca eserlerden MK’de *qaraq* “göz; bakış, bakma” (Ölmez, 1993: 468) şeklindedir.

qarı “kol arşını, arşın, ölçü” (ED: 644; DTS: 42; TMEN III § 1477) → Kzk. *qarı* “kolun dirsekten omuza kadar olan kısmı, kol arşını; kol, pazu” (Koç, 2003: 296; Iskakov IX, 2011: 395).

Sözcük, Moğolcada da benzer şekilde görülmektedir; *gar* “el, kol” (Lessing, 1960: 350). Eski Uygurcada *qarı* “arşın, ölçü” (Wilkens, 2021: 336), DLT’de *qarı* “kol arşını; kumaş ölçmek için kullanılan arşın” (Kaçalın, 2019: 224; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 686) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden TA’de *qarı* “kol” (Toparlı, 2000: 113), CC’de *qarı* “arşın, ölçü” (Grønbech, 1942: 195) Çağatayca eserlerden BVt ve LÇT’de *qarı* “bir kulaçlık uzunluk ölçüsü” (Türkay, 1988: 756; Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 218) şeklindedir.

qarın “karın, mide, göden” (ED: 661; ESTY V: 321; DTS: 427; VEWT: 238; Eren, 1999: 213) → Kzk. *qarın* “karın, mide” (Koç, 2003: 297; Iskakov IX, 2011: 403).

Sözcükle ilgili Eren, kökenin belirsiz olduğunu belirtmekle birlikte Doerfer’den aktardığı bilgiye göre *qarın* sözcüğünün

burun, taban, bıkın, erin, boyun gibi *-n* ekiyle yapılmış türevlerden olduğunu da eklemiştir (1999: 214). Eski Uygurcada *karın* “karın, mide” (Wilkens, 2021: 337), KB ve DLT’de *karın* “karın, mide” (Ata, 1979: 225; Kaçalın, 2019: 225; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 687) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *karın* “insan ve hayvanların malum uzvu, karnı” (Battal, 1934: 38), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ’de *karın* “karın” (Toparlı, 2000: 113; Atalay, 1945: 185), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *karın* “karın” (Pavet de Courteille, 1870: 403) şeklindedir.

karış “karış” (ED: 663; ESTY V: 324; DTS: 428) → Kzk. *karıs* “başparmak ile serçe parmağı arasındaki açıklık, karış” (Koç, 2003: 297; Iskakov IX, 2011: 408).

Sözcük, DLT’de *karış* “karış” (Kaçalın, 2019: 225; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 687), Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *karış* “açık elin başparmak ucuna kadar olan mesafesi olup ölçü gibi kullanılır” (Battal, 1934: 39), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ’de *karış* “karış” (Toparlı, 2000: 113; Atalay, 1945: 185), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *karış* “açık elin başparmak ucundan serçe parmak ucuna kadar olan kısmı” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 218) şeklindedir.

kaş “kaş” (ED: 669; ESTY V: 343; DTS: 431; VEWT: 240; TMEN III § 1391) → Kzk. *kas* “kaş” (Koç, 2003: 298; Iskakov IX, 2011: 412).

Doerfer sözcüğün Türkçe kökenli olduğunu belirtmekle birlikte Farsça üzerinden Moğolcaya geçtiği bilgisini vermiştir. Ayrıca sözcüğün Kalmuk Moğolcasında *xas* “zaun // çit” şeklinde geçtiğini de eklemiştir (TMEN III § 1391; Ramstedt, 1935: 171). Sözcük, Eski Uygurcada *kaş* “kaş” (Wilkens, 2021: 341), KB ve DLT’de *kaş* “kaş” (Arat, 1979: 226; Kaçalın, 2019: 228; Akkoyunlu-Ercilasun, 2019: 691) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *kaş* “insanın gözleri üzerinde yay şeklinde uzanan kıllar, kaş” (Battal, 1934: 38), Kıpçakça eserlerden TA ve

TZ’de *kaş* “kaş” (Toparlı, 2000: 113; Atalay, 1945: 187), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *kaş* “kaş” (Pavet de Courteille, 1870: 405; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 220) şeklindedir.

ķavuk “mesane, idrar torbası” (ED: 583; DTS: 438; ESTY V: 174; VEWT: 220) → Kzk. *ķuvik* “idrar torbası” (Koç, 2003: 327).

Eski Türkçedeki *ķavuk* sözcüğüne benzer kullanım Moğolca da görülmektedir; *ķouķanaĝ* “mesane” (Ramstedt, 1935: 192). Eski Uygurcada *ķavuk*, *ķaĝuk* “sidik torbası” (Wilkens, 2021: 349), DLT’de *ķavuk* “mesane, idrar torbası” (Kaçalın, 2019: 232; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 694) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden Kİ’de *ķavuk* “idrar torbası” (Caferoĝlu, 1931: 73), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *ķavuk* “mesane” (Pavet de Courteille, 1870: 413) şeklindedir.

ķebze “kürek kemiĝi” (Eren, 1999: 225; VEWT: 245) → Kzk. *ķebze* “kürek kemiĝi” (Aytbayulı, 2007: 345).

Eren, *ķebze* sözcüğünün kökeninin bilinmediĝini belirtmekle birlikte bazı çağdaş lehçelerde görüldüğünden bahsetmektedir; Azerice *ĝabzā*, Türkmençe *ķebze* gibi (1999: 225). Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *ķebze* “kürek kemiĝi” (Pavet de Courteille, 1870: 455; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 252) şeklindedir.

ķemik “kemik” (ESY V: 36; VEWT: 251) → Kzk. *ķemik* “kemik” (Oraltay, 1984: 128).

Sözcük, Moğolcada da benzer şekilde görülmektedir; *ķemi* “markiger knochen, knochenmark // kemik, kemik iliĝi” (Ramstedt, 1935: 224). Harezmi dönemi eserlerinden ME’de *ķemük* “kemik” (Yüce, 1993: 138), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *ķömük* “kemik” (Pavet de Courteille, 1870: 477; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 261) şeklindedir.

kemirçek “kıkırdak” (VEWT: 251; ESTY III: 19) → Kzk. *şemirşek* “damarsız bağ dokusu, kıkırdak” (Koç, 2003: 637). Iskakov *şemirşek* sözcüğünün *kemirşek* sözcüğüyle aynı kökten geldiğini açıklar, sözcük başındaki /k/ sesinin /ş/ sesine dönüştüğünü ($k > \ç > \ş$) ve bu durumun Kıpçakçada bazı sözcüklerde görüldüğünü söyler. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Iskakov, 1966: 219-220).

Kemirçek sözcüğü Moğolcada da görülür; *kemrtsäg* “kıkırdak” (Ramstedt, 1935: 225). Kıpçakça eserlerden İH’de *kemirçek* “kemik ucundaki yumuşak kemik” (İzbudak, 1936: 29), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *kimirçek* “kıkırdak” (Pavet de Courteille, 1870: 488) şeklindedir.

kıdık “gıdık, çene altı” (Tietze II, 2002: 146) → Kzk. *kıdık* “gıdık” (Koç, 2003: 341).

Sözcük, daha çok bugünkü çağdaş lehçelerde görülür; Karakalpakça *kıtık*, Nogayca *kıtık*, Kırgızca *kıtığı* (Oba, 2020: 278). Ayrıca, Vámbéry’nin hazırlamış olduğu çalışmada *kıtık* “gıdık” şeklindedir (Vámbéry, 1867: 321).

kindik “göbek” (ED: 729; ESTY V: 68; DTS: 308; VEWT: 271) → Kzk. *kindik* “göbek” (Koç, 2003: 263).

Sözcük, Eski Uygurcada *kindik* “göbek” (Wilkens, 2021: 382), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ’de *kindik* “göbek” (Toparlı, 2000: 119; Atalay, 1945: 201), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *kindik* “göbek” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 255) şeklindedir.

kirpik “kirpik” (ED: 737; ESTY V: 74; DTS: 309; VEWT: 272) → Kzk. *kirpik* “kirpik” (Koç, 2003: 264).

Sözcük, Eski Uygurcada *kirpik* “kirpik” (Wilkens, 2021: 384), DLT’de *kirpik* “kirpik” (Kaçalın, 2019: 271; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 722) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *kirpik* “kirpik” (Toparlı, 2003: 93; Toparlı, 2000: 120),

Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *kirpik* “kirpik” (Pavet de Courteille, 1870: 484; Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 265) şeklindedir.

kol “kol; el” (ED: 614; ESTY VI: 37; DTS: 453; VEWT: 276) → Kzk. *kol* “el; kol” (Koç, 2003: 313).

Sözcük, Eski Uygurcada *kol* “kol, el” (Wilkens, 2021: 389), DLT’de *kol* “kol” (Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 726) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *kol* “omuz başından parmakların ucuna dek olan uzuv, kol” (Battal, 1934: 44), Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *kol* “kol” (Toparlı, 2003: 94; Toparlı, 2000: 120), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *kol* “kol, el” (Pavet de Courteille, 1870: 433; Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 234) şeklindedir.

kotak “yumurtalık; erkeklik bezi” (VEWT: 284) → Kzk. *kotak* “erkeklik bezi” (Aytbayulı, 2007: 462).

Sözcük, Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *koduk* “yumurtalık” (Battal, 1934: 95), Kıpçakça eserlerden TZ’de *kotak* “yumurtalık” (Atalay, 1945: 205), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *kutak* “erkeklik bezi, husye, haya” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 231) şeklindedir.

kökrek “bedenin üst kısmı, göğüs” (VEWT: 288) → Kzk. *kökrek* “göğüs, sine, göğüs kemiği” (Koç, 2003: 245).

Sözcük, Eski Türkçede görülen *köküz* “göğüs” sözcüğüne -*rek* küçültme ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Räsänen, 1969: 288). Sözcüğe benzer kullanım Moğolcada da görülür; *köken*, *kökün* “göğüs” (Lessing, 1960: 483). Çağatayca eserlerden ŞHD ve FK’de *kögrek*, *kökrek* “ciğer; göğüs, bağır” (Karasoy, 1998: 591; Kaya, 1989: 1048) şeklindedir. Ayrıca Kıpçakça eserlerden TA’de *kökrek* “kadavra, ceset” (Toparlı, 2000: 122) şeklindedir.

kövde “gövde” (ED: 688; ESTY III: 52) → Kzk. *kevde* “gövde” (Koç, 2003: 234).

Eski Türkçe metinlerinde *kövdöñ* “gövde” şeklinde geçen sözcük, Orta Türkçe metinlerinde *kövde* şekline dönüşmüştür (Clauson, 1972: 688). Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *kevde* “gövde” (Toparlı, 2003: 91; Toparlı, 2000: 117), TZ’de *kövde* “gövde” (Atalay, 1945: 209), Çağatayca eserlerden ŞHD’de *kövde* “gövde” (Karasoy, 1998: 598) şeklindedir.

köz “göz” (ED: 756; ESTY III: 60; DTS: 320; VEWT: 295) → Kzk. *köz* “göz” (Koç, 2003: 242).

Sözcük, Eski Uygurcada *köz* “göz” (Wilens, 2021: 414), KB ve DLT’de *köz* “göz” (Arat, 1979: 287; Kaçalın, 2019: 297; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 743) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *köz* “göz” (Battal, 1934: 47), Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *köz* “göz” (Toparlı, 2003: 96; Toparlı, 2000: 123), Çağatayca eserlerden MK ve ŞT’de *köz* “göz” (Ölmez, 1993: 483; ; Ölmez, 1996: 411) şeklindedir.

köt “göt, arka” (ED: 700; ESTY III: 84; DTS: 319; VEWT: 294) → Kzk. *köt* “makat, kış” (Koç, 2003: 251).

Sözcük, DLT’de *köt* “göt, arka” (Kaçalın, 2019: 296; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 742), Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *köt* “göt, makat” (Toparlı, 2003: 96; Toparlı, 2000: 123), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT’de *köt* “arka, makat” (Pavet de Courteille, 1870: 463; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 256) şeklindedir.

kıyımçaq “kuyruk sokumu” (ESTY VI: 215) → Kzk. *kıyımşaq* “omurganın alt ucunun bittiği yer, kuyruk sokumu” (Koç, 2003: 331).

Sözcük bu şekliyle daha çok bugünkü çağdaş lehçelerde görülmektedir; Tatarca *kıyımçaq*, Karakalpakça *kıyımşaq*,

Nogayca *kuymuş* gibi (Oba, 2020: 268). Sözcük, Budagov'un hazırlamış olduğu sözlükte *kuyumçak* "kuyruk sokumu" (1871: 99). Kıpçakça eserlerden CC'de *koymıç* "kuyruk sokumu" (Grønbech, 1942: 198) şeklindedir.

kuşurçak "kuyruk sokumu" (ED: 606) → Kzk. *kuşırşık* "kuyruk sokumu" (Koç, 2003: 331).

Sözcük yalnızca DLT'de *kuşurçak* "kuyruk sokumu" (Kaçalın, 2019: 309) şeklindedir.

kulak "kulak" (ED: 621; ESTY VI: 124; DTS: 465; Eren, 1999: 264) → Kzk. *kulak* "kulak" (Koç, 2003: 332).

Eren'in aktardığına göre sözcük, *kul-* "işitmek" sözcüğüne -*gak* (~ -*ak*) ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (1999: 264). Eski Uygurca metinlerde *kulak*, *kulkak* "kulak" (Wilkens, 2021: 421), DLT'de *kulak*, *kuhāk*, *kulkak* "kulak" (Kaçalın, 2019: 300; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 745) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML'de *kulak* "işitme uzvu" (Battal, 1934: 47), Kıpçakça eserlerden DM ve TA'de *kulak*, *kuḷaḡ* "kulak" (Toparlı, 2003: 96; Toparlı, 2000: 124), Çağatayca eserlerden MK'de *kulak*, *kuḷaḡ* "kulak" (Ölmez, 1993: 483) şeklindedir.

kursak "kursak, mide" (ED: 657; ESTY VI: 164; DTS: 470; VEWT: 303) → Kzk. *kursak* "kursak, karın" (Koç, 2003: 338).

Sözcük, Eski Uygurca metinlerde *kurūḡsak*, *kuḡursak* "mide, karın" (Wilkens, 2021: 427), DLT'de *kurūḡsak* "mide; kuş kursağı" (Kaçalın, 2019: 306; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 750) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML'de *kursak* "mide" (Battal, 1934: 48), Kıpçakça eserlerden TA ve TZ'de *kursak* "kursak" (Toparlı, 2000: 125; Atalay, 1945: 211), Çağatayca sözlüklerden DTO ve LÇT'de *kursak* "kursak" (Pavet de Courteille, 1870: 426; Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 234) şeklindedir.

omrav “köprücük kemiği” (ESTY I: 453; Eren, 1999: 307) → Kzk. *omirav* “göğüs, gövde” (Koç, 2003: 412).

Sözcük, bu şekliyle Moğolcadan alıntılanmıştır; *omuruu*, *omuruğu(n)* “göğüs kemiği, köprücük kemiği, göğüs” (Lessing, 1960: 611). Yalnızca Kıpçakça eserlerden TZ’de *omrav* “köprücük kemiği” (Atalay, 1945: 222) şeklinde görülür.

omurğa, ojurğa “omurga, bel kemiği” (ED: 92; DTS: 365; Eren, 1999: 307) → Kzk. *omurtka* “omurga” (Koç, 2003: 412).

Sözcük, Eski kaynaklarda *ojurğa* şeklindedir. Türkçede görülen *ojurğa* sözcüğündeki /η/ sesi /m/ sesine çevrilmiştir. Sonrasında diyalektlerde görülen *omurtka*, *omurtka* gibi biçimlerde görülen /t/ sesi sonradan türemiştir (Eren, 1999: 307). Eski Uygurcada *oğurğa* “omurga” (Wilkens, 2021: 504), Kıpçakça eserlerden BV’de *ojurğa* “omurga” (Ağar, 1986: 257), TZ’de *orutğa*, *orutka* “bel kemiği” (Atalay, 1945: 223) şeklindedir.

öjüç “boğaz, gırtlak” (ED: 172; ESTY I: 536; DTS: 387) → Kzk. *öjeş* “boğaz, yemek borusu” (Koç, 2003: 430).

Sözcük, Eski Uygurcada *öjüç* “gırtlak” (Wilkens, 2021: 539) şeklindedir. Ayrıca bkz. (Tuvaca *ööş* “yemek borusu ve soluk borusu; (denizdeki) boğaz; (ırmağın) doğduğu yer”) (Ölmez, 2007: 234)).

öpke “akciğer” (ED: 9; ESTY I: 540; DTS: 387) → Kzk. *öpke*, *ökpe* “akciğer” (Koç, 2003: 425).

Sözcük, Eski Uygurcada *öpke* “akciğer” (Wilkens, 2021: 539), DLT’de *öpke* “akciğer” (Kaçalın, 2019: 372; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 788) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *öpke* “akciğer” (Battal, 1934: 55), Kıpçakça eserlerden CC ve Kİ’de *öpke* “akciğer” (Grønbech, 1942: 183; Caferoğlu, 1931: 66), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *öpke* “akciğer” (Pavet de Courteille, 1870: 40) şeklindedir.

öt “öd, safra” (ED: 35; ESTY I: 504) → Kzk. *öt* “öd, safra” (Koç, 2003: 433).

Sözcük, Eski Uygurcada *öt* “öd” (Caferoğlu, 1968: 154), DLT’de *öt* “öd, safra” (Kaçalın, 2019: 376; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 792) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *öt* “safra” (Battal, 1934: 56), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TA’de *öt* “öd, safra” (Caferoğlu, 1931: 66; Toparlı, 2000: 133), Çağatayca sözlüklerden DTO’de *öd* “öd, safra” (Pavet de Courteille, 1870: 52) şeklindedir.

saķak “çene, çene altı, gerdan” (ED: 807; ESTY VII: 162; Eren, 1999: 350) → Kzk. *sağak* “boynun başla birleştiği yer, çene altı” (Buralkıulı, 2008: 466).

Saķak sözcüğü, *saķal* sözcüğüyle ilişkilendirilmiştir. Bu sözcüğün kökeninin **saķa-* filinden geldiği belirtilmiştir (Eren, 1999: 350; Clauson, 1972: 807). Hatta Ramstedt, Kalmuk Moğolcasında görülen *sağag* “die langen Haare hinter dem Pferdehuf od. unter dem Unterkiefer (des Pferdes) // atın toynaklarının arkasındaki veya (atın) alt çenesinin altındaki uzun saç” sözcüğünü de bu sözcükle ilişkilendirmiştir (Ramstedt, 1935: 308). Sözcük, DLT’de *saķak* “çene” (Kaçalın, 2019: 385; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 800), Kıpçakça eserlerden CC ve TA’de *sağak* “çene” (Grønbech, 1942: 211; Toparlı, 2000: 134), Çağatayca sözlüklerden AL’de *saķak* “gerdan” (Atalay, 1970: 268) şeklindedir.

san “baldır” (ED: 831; ESTY VII: 188) → Kzk. *san* “bacak, but, baldır” (Koç, 2003: 465; Buralkıulı, 2008: 473).

Sözcük, Eski Uygurcada *san* “vücut, kaba baldır” (Caferoğlu, 1968: 195) şeklindedir.

sığrak “iki parmak arası” (ED: 815) → Kzk. *sıyrak* “insanların topukla diz arası; hayvanlarda iki parmak arası boşluk” (Buralkıulı, 2008: 491).

Sözcük, Kıpçakça eserlerden Kİ’de *sığrak* “iki parmağın arası” (Caferoğlu, 1931: 90) şeklindedir. Ayrıca, DLT’de *sıgra* “iki dağ arası geçit” (Kaçalın, 2019: 405) şeklindedir.

süyük “kemik” (ED: 838; DTS: 517; VEWT: 437) → Kzk. *süyek* “kemik” (Buralkıulı, 2008: 510; Koç, 2003: 495).

Sözcük, Eski Uygurcada *süjök* “kemik” (Wilkens, 2021: 637), KB ve DLT’de *süjök*, *süyük* “kemik” (Ata, 1979: 411; Kaçalın, 2019: 427; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 840) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *süñek* “kemik” (Battal, 1934: 65), Kıpçakça eserlerden İM’de *sünek* “kemik” (Toparlı, 1992: 594), TZ’de *sügük*, *süvek* “kemik” (Atalay, 1945: 244), Çağatayca eserlerden MK’de *sünek* “kemik” (Ölmez, 1993: 539) şeklindedir.

tamgak, tamak “ağız boşluğunun tavanı, damak” (ED: 505; DTS: 530; Eren, 1999: 104) → Kzk. *tamak* “boğaz, damak, hançere” (Buralkıulı, 2008: 532; Koç, 2003: 517).

Sözcük, Türkçenin tarihî lehçelerinde *tamgak*, *tamak* şeklinde görülmektedir. Clauson, sözcüğün *tam-* “damlamak” kökünden geldiğini belirtmiştir. Sözcüğün Moğolca şekli *tangnai*, *tanglai*’dir (Clauson, 1972: 505; Eren, 1999: 530). Eski Uygurcada *tamgak* “damak, gırtlak” (Wilkens, 2021: 668), DLT’de *tamgak* “boğaz, damak” (Kaçalın, 2019: 436; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 850) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden Kİ’de *tamak* “damak” (Caferoğlu, 1931: 97), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *tamağ* “damak” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 103) şeklindedir.

tamar “damar” (ED: 508; DTS: 529; Eren, 1999: 105) → Kzk. *tamır* “damar” (Buralkıulı, 2008: 533).

Sözcük, *tam-* “damlamak” fiilinden gelmiştir. Moğolcada da *tamir* şeklindedir (Eren, 1999: 105). Eski Uygurcada *tamar*, *tamur* “damar, kan damarı” (Wilkens, 2021: 668), KB ve DLT’de *tamur*, *tamar* “damar” (Arat, 1979: 420; Kaçalın, 2019: 438) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *tamir* “damar” (Battal, 1934: 68), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *tamar*, *tamur* “damar” (Caferoğlu, 1931: 97; Atalay, 1945: 250), Çağatayca sözlüklerden AL’de *tamur* “damar” (Atalay, 1970: 169) şeklindedir.

teri “deri, cilt” (ED: 531; DTS: 554; Eren, 1999: 109) → Kzk. *teri* “deri, cilt” (Koç, 2003: 535).

Sözcük, Eski Uygurcada *teri* “deri” (Wilkens, 2021: 701), DLT’de *teri* “deri” (Kaçalın, 2019: 460; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 871) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *tiri* “deri, cilt” (Battal, 1934: 73), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *teri* “deri” (Caferoğlu, 1931: 102; Atalay, 1945: 256), Çağatayca eserlerden MK’de *tiri* “deri” (Ölmez, 1993: 555) şeklindedir.

tırnaq “tırnak” ED: 551; DTS: 569; Eren, 1999: 407) → Kzk. *tırnaq* “tırnak; pençe” (Koç, 2003: 570).

Sözcük, Eski Uygurcada *tırnaq* “tırnak; pençe” (Wilkens, 2021: 716), DLT’de *tırnaq* “tırnak” (Kaçalın, 2019: 471; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 878) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *dırnaq* “tırnak” (Battal, 1934: 27), Kıpçakça eserlerden DM ve TA’de *tırnaq* “tırnak” (Toparlı, 2003: 114; Toparlı, 2000: 145), Çağatayca sözlüklerden LÇT’de *tırnaq* “tırnak” (Şeyh Suleymân Efendi, 1298: 132) şeklindedir.

tirsek “dirsek” (ED: 553; DTS: 563; VEWT: 481) → Kzk. *tirsek* “insanların ve hayvanların ayaklarının eğilip büküldüğü yer, dirsek” (Iskakov XIV, 2011: 630).

Sözcük, DLT’de *tirsgek* “dirsek” (Kaçalın, 2019: 475; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 883), Kıpçakça eserlerden TA ve

TZ’de *tirse* “dirsek” (Toparlı, 2000: 146; Atalay, 1945: 259), Çağatayca eserlerden BVt’de *tirse* “dirsek” (Türkay, 1988: 888) şeklindedir.

tış “diş” (ED: 557; Eren, 1999: 115; VEWT: 481) → Kzk. *tis* “diş” (Koç, 2003: 575).

Sözcük, Eski Uygurcada *tış* “diş” (Wilkens, 2021: 716), DLT’de *tış* “diş” (Kaçalın, 2019: 471; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 878) şeklindedir. Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *tış* “diş” (Battal, 1934: 73), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TA’de *tış* “diş” (Caferoğlu, 1931: 103; Toparlı, 2000: 146), Çağatayca eserlerden MK’de *tış* “diş” (Ölmez, 1993: 555) şeklindedir.

tiz “diz” (ED: 570; DTS: 564; Eren, 1999: 115) → Kzk. *tize* “diz” (Koç, 2003: 572).

Tiz sözcüğünün sonundaki *-z* eki ikili organların adlarında kullanılır; *boynuz*, *göz*, *omuz* gibi (Eren, 1999: 115). Eski Uygurcada *tiz* “diz” (Wilkens, 2021: 724), KB ve DLT’de *tiz* “diz” (Arat, 1979: 454; Kaçalın, 2019: 476; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 885) şeklindedir. Sözcük, Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *tiz* “diz” (Caferoğlu, 1931: 103; Atalay, 1945: 259), Çağatayca sözlüklerden AL’de *tiz* “diz” (Atalay, 1970: 182) şeklindedir.

topık “topuk” (ED: 473; DTS: 569; Eren, 1999: 412) → Kzk. *tobık* “topuk” (Buralkınlı, 2008: 554).

Topık sözcüğü, *top* + *(u)k* küçültme ekinin eklenmesiyle oluşmuştur (Eren, 1999: 412). Moğolcada da benzer şekilde görülür; *dobu* “yuvarlak tepelik, çıkıntılı” *dobuğ* “bir tepenin en üstü doruk” (Lessing, 1960: 255). Sözcük, Eski Uygurcada *tobık*, *topık* “ayak bileği” (Wilkens, 2021: 733), DLT’de *topık sünök* “kemikten yapılan yemek, paça” (Kaçalın, 2019: 483; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 892), Kıpçakça eserlerden DM ve TZ’de *topuk* “topuk” (Toparlı, 2003: 115; Atalay, 1945: 261), Çağatayca

sözlüklerden LÇT’de *topuḡ* “topuk” (Şeyh Suleymān Efendi, 1298: 113) şeklindedir.

tolarsuḡ “ökçe” (ED: 501; DTS: 573) → Kzk. *tolarsaḡ* “ayak bileḡi” (Koç, 2003: 541).

Sözcük, DLT’de *tolarsuḡ* “ökçe; bu kelime genellikle hayvan ökçesi için kullanılır” şeklindedir (Kaçalın, 2019: 482; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 890).

yaḡaḡ “yanak” (ED: 948; DTS: 233) → Kzk. *jaḡ* “yanak” (Buralkıulı, 2008: 177).

Sözcük, DLT’de *yaḡaḡ* “yanak” (Kaçalın, 2019: 555), Harezmi dönemi eserlerinden ML’de *yaḡaḡ* “yanak” (Battal, 1934: 85), Kıpçakça eserlerden CC’de *yaaḡ*, *yaak*, *yaḡaḡ* “yanak” (Grønbech, 1942: 113), DM’de *yaḡaḡ* “yanak” (Toparlı, 2003: 120), Çağatayca eserlerden ŞHD’de *yaḡaḡ* “yanak” (Karasoy, 2008: 826) şeklindedir.

yaḡrın “kürek kemiḡi” (ED: 97; DTS: 241; Eren, 1999: 439) → Kzk. *javrın* “kürek kemiḡi” (Buralkıulı, 2008: 195).

Eski Türkçe metinlerinde *yarın*, Orta Türkçe metinlerinde *yaḡrın* şeklindedir. *Yaḡrın* şekli sözcüğün asıl şeklidir < *yaḡır* “sırt, arka, iki kürek kemiḡi arası” +(*i*)*n* küçültme eki (Eren, 1999: 439). Eski Uygurcada *yarın* “kürek kemiḡi” (Wilkens, 2021: 869), DLT’de *yarın* “kürek kemiḡi” (Kaçalın, 2019: 561; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 954) şeklindedir. Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *yaḡrın* “kürek kemiḡi” (Caferoḡlu, 1931: 117; Atalay, 1945: 276), Çağatayca eserlerden ŞT’de *yaḡrın* “kürek kemiḡi” (Ölmez, 1996: 474) şeklindedir.

yaya “kalça” (ED: 980; DTS: 226) → Kzk. *jaya* “kalça kemiḡi” (Buralkıulı, 2008: 196).

Sözcük, DLT’de *yaya* “kalça” şeklindedir (Kaçalın, 2019: 573; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 961).

yilik “ilik, ilik kemiği” (ED: 927; DTS: 261) → Kzk. *jilik* “ilik, ilik kemiği; incik kemiği” (Buralkıulı, 2008: 224; Koç, 2003: 195).

Sözcük, Eski Uygurcada *yilik* “ilik” (Wilkens, 2021: 902), KB ve DLT’de *yilig*, *yilik* “ilik” (Arat, 1979: 544; Kaçalın, 2019: 595; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 975), Kıpçakça eserlerden Kİ ve TZ’de *yilik* “ilik, kemik yağı” (Caferoğlu, 1931: 125; Atalay, 1945: 286) şeklindedir.

yumur “hayvanların kör bağırsağı” (ED: 937; DTS: 280) → Kzk. *jumur* “işkembe, karın” (Koç, 2003: 187; Buralkıulı, 2008: 214).

Sözcük, DLT’de *yumur* “hayvanların kör bağırsağı” şeklindedir (Kaçalın, 2019: 607; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014: 988).

Sonuç

Kazakçanın söz varlığında organ adlarını incelediğimiz bu çalışmada, görüldüğü üzere Türkçenin tarihî dönem ve eserlerinde görülen organ adlarıyla ilgili sözcüklerin birçoğu bugün Kazakçanın söz varlığında yaşamaktadır. Bu sözcükler genellikle eski şeklini korumuştur. Ancak bazı sözcükler Eski Türkçeden itibaren Türkçenin farklı dönemlerinde çeşitli fonetik değişimler geçirmiş ve bu değişim Kazakçaya da yansımıştır. Örneğin; ET’de *yarın* “kürek kemiği”, OT’de *yağrın* > Kazakça da *yağrın*; ET’de *kuğursak* “kursak” OT’de *kursak* > Kazakça da *kursak* gibi. Bazı sözcükler ise Eski Türkçeden itibaren eski şeklini korumuş Kazakçaya gelince Kazakçanın fonetik yapısına göre şekillenmiştir. Örneğin; ET ve OT’de *yilik* “ilik” > Kazakça *ilik* gibi. Bununla birlikte bazı sözcükler Eski Türkçeden Kazakçaya geçerken anlam değişimine uğramışlardır; Örneğin; DLT’de *bağayak* “hayvanların

ayak tırnakları” > Kazakçada *baḳay* “ayak parmak kemiği; insanların ve hayvanların ayak parmakları”; DLT’de *yumur* “hayvanların kör bağırsağı” > Kazakçada *jumur* “işkembe, karın” gibi.

Yine çalışma içerisinde bazı sözcüklerin başka dillerden alıntılandığı tespit edilmiştir. Daha çok Moğolcadan alınan bu sözcükler Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren alıntılanmıştır ve buradan da Kazakçaya geçmiştir. Örneğin; Moğolca *omuruu* “köprücük kemiği”, Eski Kıpçakça *omrav* > Kazakça da *omurav* gibi.

Kısaltmalar

- AL: *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü* → Atalay, 1970.
 BM: *Bulğat al-Muštāq fi luğat at-Turk wa-l-Qifẓāk* → Zająckowski 1958.
 BV: *Baytaratü’l-Vâzih* → Ağar 1986.
 CC: *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindexzu Codex Cumanicus* → Grønbech 1942.
 DLT: *Mahmûd el-Kâşgarî, Divânu Lugâti’t-Turk* → Kaçalin 2019; Akkoyunlu-Ercilasun, 2014.
 DM: *Ed-Dürretü’l-Mudiyye Fi’l-lügati’t-Türkiyye* → Toparlı 2003.
 DTO: *Dictionnaire Turk-Oriental* → Pavet de Corturteille 1870.
 DTS: *Drevnetyurskiy slovar* → Nadelyayev 1969.
 ED: *Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish* → Clauson 1972.
 ESTY: *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* → Sevortyan 1974-2003.
 İM: *İrşâdü’l-Müluk ve’s-Selâtîn* → Toparlı 1992.
 İH: *El - İdrak Haşiyesi* → İzbudak 1936.
 KB: *Kutadgu BiligIII (Index)* → Arat 1979.
 KE: *Ḳıṣaṣü’l-Enbiyâ II (Dizin)* → Ata 1997.
 Kİ: *Kitābu’l-İdrāk li Lisāni’l-Etrāk* → Caferoğlu 1931.
 KK: *El-Kavânînü’l-Külliyē Li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye* → Toparlı, 1999.
 Kzk: Kazakça.
 LÇT: *Şeyh Süleymân Efendi, Luğat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani* → Şeyh Süleymân Efendi 1298.

- LD: *Mevlânâ Lutfî Dîvanı* → 1997.
 ME: *Mukaddimetü'l-Edeb, Hvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüşhası (Giriş- Dil Özellikleri- Metin- İndeks)* → Yüce 1993.
 MK: *Mahbûbu'l-kulûb* → Ölmez 1993.
 ML: *İbni-Mühennâ Lugati* → Battal 1934.
 NF: *Nehcü'l-Feradis (Dizin)* → Ata 1998.
 SD: *Mevlânâ Sekkâki Dîvanı* → Eraslan, 1999.
 ŞHD: *Şîbân Han Dîvânı* → Karasoy 1998.
 TA: *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî* → Toparlı 2000.
 TMEN: *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen Band I-IV* → Doerfer 1963-1975.
 TT III: *Türkische Turfan-Texte III* → Bang, 1930.
 U I: *Uigurica I* → Müller 1908.
 VEWT: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* → Räsänen 1969.
 TZ: *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lugat'it-Türkiyye* → Atalay 1945.

Kaynaklar

- Ağar, Mehmet E. (1986). *Baytaratü'l-Vâzih (İnceleme-Metin-İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
 Akkoyunlu Z., Ercilasun A. B. (2014). *Kâşgarlı Mahmud, Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
 Aksan, D. (1995). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin.
 Aksan, D. (1996). *Türkçenin Sözvarlığı*. Ankara: Engin.
 Arat, Reşit R. (1979). *Kutadgu Bilig III*. yay. Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce. İstanbul: TKAE.
 Atalay, B. (1945). *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lugat'it-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
 Atalay, B. (1970). *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*. Ankara: Ayyıldız.
 Ata, A. (1997). *Kıssaşü'l-Enbiyâ II (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

- Ata, A. (1998). *Nehcü'l-Feradis (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Aytbayulı, Ö., vd. (2007). *Diyalektologiyalık Sözdik*. Almatı: Arıs.
- Bang, W., Anamemarie von Gabain. (1930). *Türkische Turfan-Texte III*. Berlin.
- Battal, A.(1934). *İbni-Mühennâ Lugati*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- Bayniyazov, A., J. Bayniyazova. (2007). *Türükçe-Kazakça Sözdik*. Almatı.
- Budagov, L. (1869-1871). *Sravnitel'nyy slovar' turetsko-tatarski' nareçiy I-II*. Sanktpeterburg.
- Buralkıulı, M. (2008). *Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi*. Almatı.
- Caferoğlu, A. (1931). *Abû Hayyân Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*. İstanbul: Evkaf.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul.
- Clauson, Sir G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Dankoff, R. (with James K.). (1982-1985). *Maḥmūd al-Kāşyarī, Compendium of the Turkic Dialects (Dīwān Lugāt at-Turk) I-III*. Cambridge: Harvard University Press.
- Doerfer, G. (1963-1975). *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen Band I-IV*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.
- Doerfer, G. (1980-1981). *Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu*. TDK-Belleten, s. 1-16.
- Eraslan, K. (1999). *Mevlânâ Sekkâki Dîvanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro.
- Görmüş, D. (2021). “Organ Adları” Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Kaynakça Denemesi”. TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilim Araştırmaları Dergisi, s. 9, s. 285-301.
- Grønbech, K. (1942). *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen.

- Haenisch, E. (1939). *Wörterbuch zu Monghol un nuica tobca'an (Yüanch'ao psi-hi) geheime Geshichte der Mogolen*. Leipzig.
- Iskakov, A. (1966). *Kazak Tiliniñ Kıskaşa Etimologiyalık Sözdigi*. Almatı: Kazak SSR Gılım.
- Iskakov, A. (2011). *Kazak Ėdebi Tiliniñ Sözdigi 15 cilt*. Almatı.
- İzbudak, V. (1936). *El - İdrak Haşiyesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaçalin, M. (2011). *Niyâzî Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar, Ellugatu'n-Neva'ıyye ve'l-İstişhadatu'l-Cagata'ıyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaçalin, M. (2019). *Mahmûd el-Kâşgarî, Dîvânu Lugâti't-Turk* (Yayına Hazırlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul: Kabcacı.
- Kaliyev, G., O. Hakısbekov, Ş. Sarıbayev, A. Uderbayev. (2005). *Kazak Tiliniñ Aymaktık Sözdigi*. Almatı: Arıs.
- Karaağaç, G. (1997). *Mevlânâ Lutfî Dîvanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karasoy, Y. (1998). *Şîbân Han Dîvânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kaya, Ö. (1993). *Alî Şir Nevâyî, Fevâıyidü'l-Kıber (İnceleme-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, K., A. Bayniyazov, V. Başkapan. (2003). *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Akçağ.
- Lessing, Ferdinand D. (1960). *Mongolian-English Dictionary*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Müller, F. W. K. (1908). *Uigurica I*. Berlin: APAW.
- Nadelyayev, V. M., D. M. Nasilov, E. R. Tenişev, A. M. Şçerbak. (1969). *Drevnetyurskiy slovar'*. Leningrad.
- Oba, E. (2020). *Kazakçanın Tarihi Türk Lehçelerine Göre Söz Varlığı*. IQ Kültür-Sanat.
- Oraltay, H., Nuri Yüce, Saadet Pınar. (1984). *Kazak Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Ölmez, M. (2007). *Tuwinischer Wortschatz -mit alttürkischen und mongolischen Parallelen- (Tuvacanın Sözvalığı -Eski Türkçe Moğolca Denklikleriyle-)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

- Ölmez, Z. (1993). *Mahbûbu'l-kulûb, İnceleme-Metin-Sözlük*. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ölmez, Z. (1996). *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü)*. Ankara: Simurg.
- Pavet de Corturteille, M. (1870). *Dictionnaire Turk-Oriental*. Paris.
- Radloff, W. (1893-1911). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte I-IV*. Sanktpeterburg.
- Ramstedt, G. J. (1935). *Kalmückisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Röhrborn, Klaus. (1977). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachamaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 1 a-agrıg. Wiesbaden.
- Röhrborn, Klaus. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachamaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. -Neubearbeitung- I. Verben. Band 1: ab- -üzüglä-, Stuttgart.
- Röhrborn, Klaus. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachamaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. -Neubearbeitung- II. Nomina-Pronomina-Partikeln. Band 1: a - asvık, Stuttgart.
- Sevortyan, Yervand V. (1974-2003). *Etimologičeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov*. Moskva.
- Shnitnikov, Boris N. (1966). *Kazakh-English Dictionary*. London.
- Steingass, Francis J. (1892). *Comprehensive Persian-English Dictionary, including the Arabic words and phrases to be met with in Persian literature*. London.
- Şeyh Süleymân Efendi, (1298). *Lugat-i Çağatay ve Türki-yi Osmani*.
- Tekin, T. (2013). *Irk Bitig*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2017). *Orhon Yazıtları*. Ankara: BilgeSu.

- Tietze, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati. Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuchdes Türkei-Türkischen I A-E*. İstanbul-Wien: Simurg.
- Tietze, A. (2009). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuchdes Türkei-Türkischen Cilt 2 F-J*. Wien.
- Toparlı, R. (1992). *İrşâdü'l-Müluk ve 's-Selâfîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R. (2003). *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, Recep, M. Sadi Çögenli, Nevzat H. Yanık. (1999). *El-Kavânînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., M. S. Çögenli, N. H. Yanık. (2000). *Kitâb-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Toparlı, R., H. Vural, R. Karaatlı, (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. (1965). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Vámbéry, H. (1878). *Etimologisches Wörterbuch der turkotatarischen Sprachen*. Leipzig.
- Wilkins, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch - Deutsch - Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü, Eski Uygurca - Almanca - Türkçe)*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yüce, N. (1993). *Mukaddimetü'l-Edeb, Hıvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuşter Nüshası (Giriş- Dil Özellikleri- Metin-İndeks)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Zajaçkowski, A. (1958). *Bulğat al-Muštāq fî luğat at-Turk wa-l-Qifẓāk*. Warszawa.